

Jan-Frans Fransen als cultuurflamingant 1886-1975

Gertie LINDEMANS

Tien jaar geleden overleed Jan-Frans Fransen, die vooral bekendheid geniet als voorzitter van het IJzerbedevaartcomité. Deze cultuurflamingant maakte zich op verschillende maatschappelijke vlakken verdienstelijk in moeilijke tijden. Daarom dit herdenkingsartikel.

1. Jeugd en vorming

Jan-Frans Fransen werd als jongste van acht kinderen op 9 februari 1886 te Rijkvorsel geboren in een welgesteld landbouwersgezin. Zijn jeugd jaren bracht hij door in zijn geboortestreek, de Antwerpse Kempen, waar toen het overgrote deel van de beroepsbevolking landbouwer was.

Nadat Jan-Frans van 1892 tot 1898 zijn basisopleiding gekregen had in de dorpschool van Wortel, begon hij zijn studie aan het Klein Seminarie te Hoogstraten in de achtste klasse van de voorbereidende afdeling¹. Het volgende schooljaar startte hij zijn Latijns-Griekse humaniora, die hij in 1904 kon voltooien.

In het landelijk Klein Seminarie van Hoogstraten heerste al sinds zijn oprichting in 1837 een meer Vlaamse sfeer dan in zijn tegenhanger te Mechelen. De lessen werden er niet uitsluitend in het Frans gegeven, vooral niet na de taalwet van 15 juni 1883 op het officieel middelbaar onderwijs². Heel wat leerlingen uit het naburige Nederland liepen er trouwens school.

Buiten de lessen kreeg het Nederlands in de talrijke litteraire en godsdienstige oefeningen een belangrijke rol toebedeeld. Binnen het internaatleven was er voor deze oefeningen ruimschoots de tijd. Van Fransen weten we dat hij deel uitmaakte van een aantal godsdienstige verenigingen³.

1. Gegevens over Fransens middelbare-schoolopleiding werden gehaald uit het Archief van het Klein Seminarie van Hoogstraten: Fonds Superior (ongeordeerd en geordend); Proefwerken; Leerlingen en Leven.

2. L. VOS-GEVERS, *In het spoor van de Vernederlandsing. Het Nederlands als vak- en voertaal in het Katholiek Middelbaar Onderwijs van het aartsbisdom Mechelen en het aartsbisdom Brugge 1864-1893 - De Grootte Stoorring 1875*, Rumbeke 1975, p. 214, pp. 219-220.

L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, I, Leuven, 1977, p. 107, pp. 130-136, pp. 207-208.

3. Jan-Frans sloot zich in 1898 aan bij een vereniging die zich toewijdde aan de H. Maagd Maria en aan de H. Aloysius van Gonzagha. In 1899 werd hij ingeschreven in het broederschap van de H. Rozenkrans en in 1900, 1901 en 1902 in het genootschap van het H. Hart van Jezus en Maria. In 1903 werd hij verkozen tot raadsman van de Mariacongregatie. Hij werd in de Derde Orde van Sint-Franciscus in 1903 ingekleed en in 1904 geprofest.

Toen Fransen middelbare school liep, werd de Vlaamse studentenbeweging aan het Klein Seminarie van Hoogstraten o.a. door vlaamsgezinde leraren als Thaddeus Spaeninx⁴ openlijk gesteund, maar tegelijk in de hand gehouden. De bladen *De Student*, *De Vlagge* en *De Vlaamsche Keikop* werden druk gelezen. In *De Student* vindt men in die periode meer historische, letterkundige, opvoedkundige en sociale artikels dan wel Vlaamse strijdartikels en verweerschriften: de studenten dienden zichzelf op te voeden waar het onderwijs tekort schoot en tegen het alcoholisme moest de strijd worden aangeboden⁵. Fransen kreeg dus in het Klein Seminarie niet enkel een intellectuele en godsdienstige opleiding, maar tevens kwam hij er in contact met de Vlaamse studentenbeweging.

Hoewel zijn ouders hem voor het priesterschap hadden voorbestemd, liet Jan-Frans zich in 1904 inschrijven aan de Katholieke Universiteit van Leuven als een van de 407 studenten van de faculteit geneeskunde. Na een 6 jaar durende vorming aan deze faculteit, toen de experimentele analysemethoden in de geneeskunde nog in de kinderschoenen stonden, promoveerde hij in juli 1910 tot doctor in de geneeskunde, de chirurgie en de verloskunde.

Fransen genoot tevens een filosofische en psychologische vorming aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, waar hij in februari 1912 de speciale licentie behaalde. Professor A. Michotte van den Berck maakte er hem vertrouwd met het laboratoriumonderzoek en de experimentele onderzoeksmethoden in de psychologie.

Fransen had tevens interesse om zich in het buitenland bij te scholen. Aanvankelijk vatte hij het plan op naar Nederland te gaan⁶, maar uiteindelijk vertrok hij vermoedelijk in oktober 1911 naar München, waar hij zich tot januari 1912 bij professor Kräpelin, grondlegger van de systematische, descriptieve en klinische psychiatrie, specialiseerde in de psychologie en de psychiatrie. Fransen was er werkzaam in diens laboratorium en zijn belangstelling voor de opvoedkunde en schoolpsychologie werd er gewekt.

Te Leuven trok Fransen geregeld op met medestudenten als Emiel Van Dievoet, Hendrik Borginon, Eugène Van Huffel, Dries Verstreken, Jan Grauls en Prosper Thuysbaert. Vooral met deze laatste, die in 1912 zijn schoonbroer zou worden, was hij goed bevriend: samen waren ze actief in studiekringen waar studenten in beperkte kring bepaalde problemen uitdiepten aan de hand van voordrachten. Fransen was hoofdzakelijk in zijn doctoraatsjaren werkzaam in het Taal- en letterlievend genootschap der Katholieke Hogeschool onder de zinspreuk *Met Tijd en Vlijt*, de Wetenschappelijke Kring Taal en Kennis, waarin de leden zich een Nederlandse wetenschapstaal wilden eigen ma-

4. Thaddeus Spaeninx was van 1896 tot 1914 leraar in de moderne talen aan het Klein Seminarie van Hoogstraten.

5. M. CORDEMANS, *Dr. August Laporta en „De Student”*, Leuven, 1959, p. 429 en vlg.

6. *Fransen aan de Vlaamse Hogeschool*, 11 september 1911, papieren D. Merlevede.

ken⁷, de Sociale Studiekring en Sprekersbond, waar sociale problemen werden bestudeerd en de leden zich oefenden om het socialisme en liberalisme te lijf te gaan in de volkstaal. Binnen deze laatste vereniging ontstond in 1905-1906 de Vlaamse Apologetische Kring Geloof en Wetenschap om het geloof en de godsdienstverdediging door ernstige studie uit te breiden, evenals de Antialcoholische Studiekring en Onthoudersbond, die definitief van de grond kwam in 1908. Zijn doel was door studie, onderricht en eigen levend voorbeeld het drankmisbruik te bestrijden, zodat het godsdienstig, zedelijk en stoffelijk welzijn van het volk zou worden verbeterd. Vooral in de twee laatstgenoemde kringen gaf Fransen voordrachten en droeg hij verantwoordelijkheid: in de academiejaren 1907-1908 en 1908-1909 was hij verslaggever van beide kringen, in 1909-1910 enkel van de Antialcoholische Studiekring en Onthoudersbond, waarvan hij in 1910-1911 ondervoorzitter was. In dat verband dient ook vermeld dat hij een van de grondleggers was van de kring *Amicitia quasi civitas firma*, die definitief in 1911 ontstond als reactie tegen het overdreven bierversbruik. De „drinkebroers” noemden deze kring spottend „Het Waterkasteel”. Fransen maakte te Leuven deel uit van de cultuurflamingantische stroming, waarvan Frans Van Cauwelaert de bezieler was. Die levensstijl en overtuiging hielp hij uitdragen in de traditionele Leuvense studentenbeweging: hij was aanwezig op de inhuldiging van Rodenbachs standbeeld te Roeselare op 21, 22 en 23 augustus 1909⁸, hij nam deel aan studentengouwdagen⁹ en aan de Groot-Nederlandse studentencongressen, die vanaf 1910 werden gehouden¹⁰. Vermelden we tenslotte nog dat Fransen samen met enkele vrienden-medestudenten, waaronder Dr. Raveschot en notaris Thuysbaert, de Franciscaanse Derde Orde, waarvan hij reeds lid was te Hoogstraten, oprichtte te Leuven om de godsdienstzin in alle maatschappelijke milieus te doen herleven. Fransen groeide te Leuven uit tot een sociaal geëngageerd en actief student. Als cultuurflamingant stelde hij zich tot doel zichzelf te vervolmaken om later zijn volk te kunnen leiden. Als ideaalbeeld hiervoor gold een geestelijk hoogstaand, wilskrachtig en voornaam man die zich in zijn handelwijze volledig liet leiden door zijn innerlijke overtuiging. Hoger cultuurleven, alcoholbestrijding en godsdienstzin namen hierin een belangrijke plaats¹¹.

7. In 1909-1910 was hij raadslid van deze kring.

8. *Rede van Fransen tot K.V.H.V.-Gent en A.V.O.H.V.-Oost-Vlaanderen bij zijn emeritaat*, 1956, privé-archief Fransen.

9. *Rede van Fransen op de Oostvlaamse studentengouwdag* [s.l., s.d.], privé-archief Fransen.

10. Hij was zeker aanwezig op het eerste congres te Antwerpen op 29, 30 en 31 januari 1910, en op het derde te Leuven op 17, 18 en 19 februari 1912.

11. L. VOS-GEVERS, *De Vlaamse studentenbeweging te Leuven 1836-1914 - Onze Alma Mater*, 1975, nr. 2, p. 138.

2. Beroepsbezigheden

We hechten eraan in het kort melding te maken van Fransens beroepsbezigheden, enerzijds omdat hij het grootste deel van zijn tijd daaraan wijdde, anderzijds omdat ze voor hem bijdroegen tot de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Bij koninklijk besluit van 24 maart 1912 werd Fransen benoemd tot eerste toegevoegd geneesheer aan het Rijkskrankzinnigengesticht van het Ministerie van Justitie te Doornik. Samen met Angèle Thuysbaert uit Lokeren, met wie hij op 18 juli 1912 in het huwelijk was getreden, verhuisde hij naar Doornik. Dat ambt oefende hij uit tot 1920, echter met een onderbreking door de eerste wereldoorlog : daar hij destijds een slecht lot getrokken had, werd hij opgeroepen om als legerarts te dienen. Hij werd echter vroeg krijgsgevangen genomen en fungeerde als arts te Dinant. Later werd hij overgeplaatst naar Givet en in Zwitserland tegen gevangengenomen Duitse geneesheren uitgewisseld. Hij keerde als kapitein-geneesheer terug naar het front en maakte de slag te Diksmuide en Moorslede mee.

In januari 1921 werd Fransen overgeplaatst naar Rekem (aan de Maas) in Limburg, waar hij bij koninklijk besluit van 1 december 1920 benoemd was tot geneesheer-bestuurder van de krankzinnigenkolonie. Het gezin, dat toen reeds vier kinderen telde, verhuisde naar Rekem. Fransen werd er voorzitter van de Vereniging van Oud-Strijders (V.O.S.).

Sinds haar gedeeltelijke vernederlandsing door de wet Nolf in juli 1923 had de Rijksuniversiteit van Gent nood aan nederlandstalige docenten¹². Fransen stelde zich kandidaat en werd bij koninklijk besluit van 20 oktober 1923 benoemd aan de faculteit van de letteren en de wijsbegeerte. Hij bood zijn ontslag aan als geneesheer-bestuurder te Rekem en verhuisde naar de Parklaan te Gent.

In de loop van de jaren verzwaarde Fransens leeropdracht gestadig : hij doceerde de basis cursus zielkunde ook in de faculteiten rechten, geneeskunde en positieve wetenschappen en nog een twaalfstal bijzondere cursussen over psychologie in de faculteit van de letteren en de wijsbegeerte. Zijn poging om in 1925 benoemd te worden voor de leerstoel psychiatrie in de faculteit geneeskunde mislukte.

Toen in 1927 het Hoger Instituut voor Opvoedkunde werd opgericht, waar de toegepaste psychologie aan bod kon komen, werd Fransen als een van de eerste docenten benoemd. Hij zou gedurende de eerste drie jaren van een moeilijke beginperiode voorzitter zijn van dit instituut¹³. Later speelde hij een belang-

12. De administratieve taal aan de universiteit zou het Nederlands zijn. De universiteit zou voortaan twee afdelingen bevatten : in de Vlaamse afdeling zouden 2/3 van de cursussen in het Nederlands en 1/3 in het Frans gegeven worden, in de Franse afdeling 2/3 van de cursussen in het Frans en 1/3 in het Nederlands.

13. Fransen werd op 2 maart 1928 verkozen tot voorzitter.

rijke rol in de omvorming van het Hoger Instituut voor Opvoedkunde tot een Hoger Instituut voor Opvoedkundige Wetenschappen met een sectie opvoedkunde en een sectie school- en beroepsoriëntering. Dit werd pas effectief gerealiseerd in januari 1947, hoewel Fransens ideeën en initiatieven in verband met de organisatie van de beroepsoriëntering in België reeds stamden uit het jaar 1923¹⁴.

Fransen werd in 1929 benoemd tot gewoon hoogleraar, in 1930 stelde hij zich kandidaat voor het rectoraat van de volledig vernederlandste Gentse universiteit. In 1950-1951 was hij secretaris van de academische raad. Op 19 april 1956 werd hij emeritus.

Fransen doceerde ook nog psychologie, filosofie en opvoedkunde aan niet-universitaire instellingen: aan de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor vrouwen te Antwerpen (1922-1924), aan de Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders of de Sociale Hogeschool te Heverlee (1922-1939; -1944; ?), aan het Vrij Hoger Opvoedkundig Instituut te Gent (1925-1967), aan de provinciale verpleegstersschool van Gent (?, 1930-1944) en aan de Ecole Supérieure de Pédagogie te Brussel (1925-1939; ?).

Vermelden we tenslotte nog dat Fransen, die zelf geregeld deelnam aan wetenschappelijke congressen en colloquia, in 1928 stichtend lid was van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting met de bedoeling de wetenschappelijke vorming te bevorderen en het wetenschappelijk werk van studerende Vlamingen te steunen (o.a. door studiebeurzen voor Nederland). Fransen bleef beheerraadslid tot 1945. Een initiatief genomen in 1928 om parallel met deze Vlaamse Wetenschappelijke Stichting een nationalistisch Vlaams Academisch Genootschap in het leven te roepen, kwam niet van de grond. Van de Stichting werd Fransen van 1944 tot 1947 ondervoorzitter en van 1947 tot 1950 voorzitter. In 1950 werd hij opnieuw beheerraadslid en van 1965 tot zijn dood bleef hij gewoon lid¹⁵. Fransen die heel zijn leven bekommerd was om een eigen Nederlandse vakterminologie, publiceerde weinig, maar regelmatig vulde hij zijn cursussen aan met zijn nieuwste bevindingen. Hij nam experimenten als uitgangspunt om een persoonlijkheidspsychologie op te bouwen waarin de bewustzijnsbelevingen van de mens centraal stonden. Hij benadrukte de wilsvunctie. Volgens M. Grypdonck, die van 1933 tot 1938 Fransens assistent was aan de R.U.G., kwamen Fransens ideeën tot rijpheid in de jaren 1930-1935 en leidden ze tot een Gestaltpsychologie. Na de tweede wereldoorlog benadrukte hij de karakteriële

14. In 1923 nam Fransen het initiatief om met toestemming van de rector vrije cursussen aan de R.U.Gent in te richten met de bedoeling een dienst voor beroepsoriëntering op te richten in het centrum van het Vlaamse industriegebied. Het plan werd echter niet uitgevoerd.

15. H. HOUTMAN-DE SMEDT, *50 jaar Vlaamse Wetenschappelijke Stichting 1928-1978*, Antwerpen, 1978, pp. 26-27, pp. 47-50, p. 56. L. WILS, *Wetenschap en politiek omstreeks 1928. Het ontstaan van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting*. Wetenschappelijke Tijdingen, Gent, 1978, kol. 129-142.

factoren van de persoonlijkheid. Intelligentie en dynamisme zijn tot op zekere hoogte substitueerbaar. „De integratie tussen verstand, wil en karakter” was voor hem een „psychologisch feit” en diende als „grondprincipe van de Katholieke opvoeding” te worden beschouwd¹⁶.

Herhaaldelijk werd Fransen door het parket aangesteld als geneesheer-deskundige ter bepaling van de verantwoordelijkheid van personen. Ook deed de kerkelijke overheid op hem een beroep bij de O.-L.-Vrouwverschijningen te Beauraing (1932-1933) en te Onkerzele (1933).

Fransen was tevens als psychiater verbonden aan het St.-Jan de Deo-instituut te Gent, waar hij vanaf 1 oktober 1932 in dienst trad en werkte tot 1952. Bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog heeft hij een tijdje in de psychiatrische instelling te Sleidinge, die eveneens bezitting van St.-Jan de Deo was, gewerkt.

Zijn psychiatrische praktijk thuis kan wegens zijn vele andere beroepsactiviteiten niet erg druk zijn geweest. Hij heeft er nog als zelfstandige gewerkt tot 1965.

3. Maatschappelijk optreden tot de tweede wereldoorlog

In de verschillende maatschappelijke milieus waar op hem een beroep werd gedaan, heeft Fransen steeds gepoogd zijn Vlaamse inzet te koppelen aan een diepchristelijke levensovertuiging.

Zijn ideeën over de Vlaamse beweging worden het duidelijkst gesteld in de talrijke redevoeringen die hij tussen beide wereldoorlogen gaf voor een studentenpubliek. Deze ideeën heeft hij zelf proberen waar te maken in tal van Vlaamse en katholieke verenigingen.

Volgens Fransen was het doel van de Vlaamse beweging culturele zelfstandigheid. Aan deze cultuur moest elke Vlaming werken door zich constant zedelijk en verstandelijk te ontwikkelen en door in te staan voor de „Vlaamse zielezorg”. Dit laatste zette hij in de praktijk om, door te publiceren in de uitgaven van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding en door geregeld voordrachten te houden voor het Davidsfonds en allerlei bonden en verenigingen. Maar alleen instaan voor de culturele verheffing van het Vlaamse volk was niet voldoende. „De eigen cultuur is niet te bereiken zonder enige bestuurszelfstandigheid”¹⁷. De Vlaamse beweging kon niet gerealiseerd worden buiten de politiek. „Daarom handhaven wij hardnekkig de reeds oude leuze :

16. *Rede van J.-F. Fransen bij de opening van de Hogere Opvoedkundige Leergangen te Brugge*, 1956 ; privé-archief Fransen.

17. *Rede van Fransen bij het zilveren jubileum van het K.V.H.V. te Leuven*, maart 1927 ; privé-archief Fransen ; J.-F. FRANSEN, *Persoonlijkheid*. Jong Dietschland, 1 en 8 april 1927, nr. 13 en 14, pp. 3-4 ; pp. 4-5.

Vlaams in 't onderwijs ... Ook willen wij Vlaams in het bestuur en in alle besturen''¹⁸. Fransen, die hoofdbestuurslid was van het Verbond van het Vlaams Personeel der Openbare Besturen, was medestichter in oktober 1936 van de v.z.w. die tot doel had „de Vlaamse belangen van het personeel te behartigen en te verdedigen, te ijveren voor de gelijkberechtiging van de Vlamingen in de centrale besturen, alsmede, wat betreft het Vlaamse land, voor de algehele vervlaamsing der Openbare besturen''. Fransen werd benoemd tot lid van de beheerraad voor vier jaar¹⁹.

Op voorstel van Fransen, die van 1936 tot 1947 als eerste Vlaming secretaris-generaal van de Bond van Kroostrijke Gezinnen was, werden op 23 oktober 1937 de statuten van die Bond in federalistische zin gewijzigd²⁰: het centraal comité werd in twee afdelingen gesplitst met elk een eigen redactiecomité voor het maandelijks orgaan: *De Bond* en *La Ligue*. Later, op 20 juli 1943, werd ook de centrale commissie der gezinsbelangen (studiecentrum) in een Nederlandstalige en een Franstalige sectie opgesplitst. Aldus was de Bond van Kroostrijke gezinnen de eerste sociaal-culturele vereniging in België die de autonomie van beide volksgemeenschappen aanvaardde.

Fransen steunde de concentratiegedachte tussen beide wereldoorlogen: „Op het gezamenlijk doel komt het aan en alle Vlamingen die dat doel oprecht willen, moeten elkaar steunen en samen strijden voor het gemeenschappelijke Vlaanderen''²¹. Sinds G. Sap in 1927 de meerderheid van de aandelen in de N.V. De Standaard had aangekocht, voer het dagblad *De Standaard* een meer radicaal Vlaamse, rechtse koers en stelde het zich onafhankelijk op tegenover de katholieke Vlaamse kamergroep, zodat samenwerking met het weekblad *Nieuw Vlaanderen*, dat de concentratie van Vlaamse krachten propageerde, mogelijk werd. Fransen werd in 1933 tot lid van de beheerraad der N.V. De Standaard verkozen. In maart 1944 nam hij zoals de meeste leden ontslag wegens het optreden van de *Propaganda-Abteilung* tegenover het *Algemeen Nieuws*, dat na mei 1940 *De Standaard* vervangen had²².

Fransen was ook de mening toegedaan dat de kracht voor de Vlaamse strijd moest geput worden uit de beginselen van de katholieke godsdienst: „Maar

18. *Rede van Fransen op het XI-de Grootnederlands studentencongres te Gent*, 1926; privé-archief Fransen.

19. *Statuut van het Verbond van het Vlaamsch Personeel der Openbare Besturen „V.V.P.O.B. '' te Brussel - Bijlage van het Belgisch Staatsblad van 31 oktober 1936*, pp. 670-671; privé-archief Fransen.

20. *Rede van Fransen tot de Bond van Kroostrijke Gezinnen Gent ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de afdeling Gent*, oktober 1965; privé-archief Fransen.

21. *Rede van J.-Fr. Fransen op het XI-de Grootnederlandse studentencongres te Gent*, 1926; privé-archief Fransen.

22. E. DE BENS, *Het Algemeen Nieuws - De Belgische Dagbladpers onder Duitse censuur 1940-1944*, Antwerpen, Utrecht, 1973, p. 366-374.

uw streven naar recht en volksverheffing zal, voor het algemeen welzijn van ons Vlaamse volk, slechts goede en rijke vruchten afwerpen indien het ingegeven wordt door een ware, oprechte liefde tot dit volk en deze ware liefde kunnen wij enkel putten in de beginselen van onze katholieke godsdienst”²³. Die godsdienstige levensverdieping streefde hij ook persoonlijk na: hij bleef te Gent lid van de Derde Orde van St.-Franciscus (vermoedelijk van 1929 tot 1935); van de Ignatiusvereniging was hij van bij de stichting in 1940 tot 1948 ondervoorzitter. Fransen was medestichter in 1927 van de Katholieke Vlaamse Radio-omroep (K.V.R.O.)²⁴, opgericht naar het voorbeeld van de Katholieke Radio-omroep in Nederland. Vanaf 1930, toen de regering een Nationaal Instituut voor Radio in het leven riep, zou de K.V.R.O. niet meer zelfstandig mogen uitzenden, maar nog wel als gast, zoals andere zendgemachtigde verenigingen. Fransen was ook actief in de Katholieke Filmliga, die in 1929 werd gesticht om gewetensvol cinemabezoek en filmlectuur evenals katholieke filmproductie te propageren. De Katholieke Filmliga liet zich hierbij leiden door de kerkelijke overheid²⁵. Fransen werd nationaal voorzitter op 3 april 1934 en bleef dit zeker tot 1936.

4. Voor het herstel van de IJzerbedevaarten

Gedurende de tweede wereldoorlog heeft Fransen geen politieke verantwoordelijkheid op zich genomen. Wel heeft hij zich ingezet voor „Winterhulp”, een officiële organisatie voor noodlijdenden, opgericht naar het voorbeeld van *Winterhilfe* in Duitsland. Dit kostte hem enkele dagen gevangenschap bij de bevrijding.

Na de tweede wereldoorlog dreigden vele Vlaamse verenigingen te verdwijnen omdat vele van hun leiders gedurende de oorlog op een of andere manier gecollaboreerd hadden met de Duitse bezetter. Vandaar dat er toen in het Vlaamse verenigingsleven zo dikwijls een beroep werd gedaan op Fransen, die wegens zijn politieke inactiviteit gedurende de bezetting zuiver stond.

Dit was duidelijk het geval met het IJzerbedevaartcomité, dat in 1924 door oud-fronters als v.z.w. was opgericht om te streven naar amnestie, wereldvrede en Vlaams-nationalisme.

De oorlogsbedevaarten waren in beperkte kring gehouden in aanwezigheid van vertegenwoordigers van de bezettende overheid. De redevoeringen die er wer-

23. Rede van J.-F. Fransen bij het zilveren jubileum van het K.V.H.V. te Leuven, maart 1927; privé-archief Fransen; J.-F. FRANSEN, *Persoonlijkheid*. Jong Dietschland, 1 en 8 april 1927, nr. 13 en 14, pp. 3-4; pp. 4-5.

24. Toespraak van Fransen bij zijn hulde, 25 april 1970; privé-archief Fransen.

25. Cfr. het zesde Katholiek Congres te Mechelen in 1936; cfr. de pauselijke encycliciek *Vigilanti Cura* van 29 juni 1936.

den gehouden, waren aan de Duitse censuur onderworpen en getuigden van Vlaams-nationale, Dietse en Groot-Nederlandse gedachten en van het geloof in een nieuwe wereldvrede, die dank zij de oorlog door Duitsland zou worden gevestigd.

De belgicistische reactie na de oorlog kon niet uitblijven : in de nacht van 15 op 16 juli 1945 werd door middel van springstoffen een bres geslagen in de IJzertoren. De toren werd totaal vernield in de nacht van 15 op 16 maart 1946, wat verontwaardiging wekte te Leuven en te Gent bij de katholieke vlaamsgezinde jeugd, die plannen smeedde om de vooroorlogse bedevaart te doen herleven. Op 22 en/of 30 maart 1946 vergaderden vooraanstaande vlaamsgezinden van a-politieke verenigingen te Antwerpen ; op deze vergadering waren eveneens vertegenwoordigers van het jeugdcomité aanwezig. Er werd besloten zo vlug mogelijk een regelmatig beheer samen te stellen en de traditie van de IJzerbedevaarten te hernemen. Op 23 april 1946 werd op initiatief van het Nieuw Verbond der Vlaamse Oudstrijders, dat reeds op 14 juli 1945 bij notariële akte als v.z.w. was gesticht, een beheerraad samengesteld die onafhankelijk was van het „Comité der jeugdbedevaart naar de IJzer”, dat werd voorgezeten door professor J. Cardyn. J.-F. Fransen werd voorzitter, J. Rombouts ondervoorzitter en E. Clottens secretaris-afgevaardigde van de nieuwe beheerraad²⁶. De jeugdbedevaart, gepland door het „Comité der Jeugdbedevaart naar de IJzer”, had op 28 april 1946 plaats in een vaderlandslievende sfeer. De IJzerbedevaart echter, voorzien door de nieuwe beheerraad op 18 augustus 1946, ging niet door omdat het „Voorlopig comité voor de heropbouw van de IJzertoren”, onder voorzitterschap van J. Cardyn, het hiermee niet eens was²⁷. De heropleving van de IJzerbedevaarttraditie in een moeilijke naoorlogse periode van linkse regeringen (van 2 augustus 1945 tot 12 maart 1947) werd dus nog bemoeilijkt door tegenstellingen tussen het „Comité der jeugdbedevaart naar de IJzer” en de beheerraad van het IJzerbedevaartcomité, waarin oudstrijders van de oorlog 1914-1918 zetelden. Uiteindelijk werd de beheerraad, nog steeds onder het voorzitterschap van Fransen, op initiatief van E. Clottens op 21 juli 1948 aangevuld met leden van het „Voorlopig comité voor de heropbouw van de IJzertoren” en hen die de verruiming hielpen tot stand komen. Ongeveer een maand later, op 22 augustus 1948, had de eerste officiële naoorlogse IJzerbedevaart plaats. Enkele dagen voordien (in de nacht van 18 op 19 augustus) was een groot deel van Fransens huis door een bom vernield.

Deze IJzerbedevaart, evenals die van 1949, kon enkel een Belgisch karakter dragen : Fransen sprak in zijn rede over een „nationaal vredesmonument” en de

26. *Samenstelling van de beheerraad van de v.z.w. „Bedevaart naar de graven van de IJzer”* - Belgisch Staatsblad, 4 mei 1946.

27. Het is niet duidelijk in hoeverre het „Voorlopig Comité voor de heropbouw van de IJzertoren” samenviel met het „Comité der jeugdbedevaart naar de IJzer”. In elk geval was professor Cardyn, raadsman en erevoorzitter van het K.V.H.V., voorzitter van beide comités.

Vlaamse strijd moest worden aangepast aan de nieuwe beweging voor Europese samenwerking. Hij zette zich af tegen de oriëntering van de oorlogsbedevaarten, die niet werden gerangschikt onder de andere IJzerbedevaarten (de bedevaart 1948 werd de 21ste genoemd, hoewel in 1940 reeds een 21ste bedevaart had plaatsgehad).

Van 1950 tot 1954 gaven de homogene C.V.P.-regeringen steun aan de IJzerbedevaarten, niet enkel door de aanwezigheid van ministers op de officiële plechtigheid, maar tevens door de subsidie die jaarlijks werd uitgekeerd voor de wederopbouw van de toren. In 1950 kon Frans en in zijn toespraak voor het eerst na de oorlog spreken over repressie en over de noodzakelijke structuurhervorming van België, waartoe alle Vlaamse krachten tot één Vlaams blok moesten gebundeld worden²⁸. Vanaf 1950 evolueerde de IJzerbedevaartplechtigheid, parallel met de geleidelijke verruiming van het comité met Vlaams-nationalisten, steeds meer in nationalistische zin: de aanwezigheid van Noord-nederlandse en Zuidafrikaanse sprekers op de plechtigheid, de afwezigheid van de Belgische driekleur evenals de inhoud van de toespraken getuigen hiervan. Naast de traditionele eisen voor amnestie, federalisme, decentralisatie en cultureel en administratief zelfbestuur knoopte Frans en in zijn redevoeringen aan bij de politieke actualiteit: de Vlaamse Economische Raad (1951), taalwetgeving in bestuurszaken, de vastlegging van de taalgrens (1953), werklozenprobleem in Vlaanderen en publikatie van de talenttelling van 1947 (1954), het Vlaams Comité voor Brussel (1955), de aanwezigheid van Vlamingen in de Raad van Europa (1957), vervlaamsing van het bedrijfsleven en het probleem Brussel (1958), het Vlaams Aktiekomitee Brussel en de taalgrens (V.A.K.) en de eerste mars naar Brussel (1961).

In 1961 werd de beheerraad van het IJzerbedevaartcomité aangevuld met jonge elementen die ongetwijfeld radicaler Vlaams-nationalist waren dan Frans en. Dit bracht spanningen teweeg tussen de voorzitter en de leden van het comité, o.a. naar aanleiding van het goedkeuren van Fransens toespraak²⁹. Gelijktijdig veranderde het karakter van Fransens redevoeringen: de eisen werden politiek radicaler, de ondertoon werd kritischer en negatiever, enkel federalisme kon een oplossing bieden. Hij liet zich ontgoocheld uit over de Belgische politiek, klaagde de territoriale uitbreiding van Brussel aan en pleitte voor grondwetsherziening (1963-1964).

In 1965 huldigde Frans en de nieuwe IJzertoren in en sprak hij een laatste maal de bedevaarders toe. Van dan af vroeg hij herhaaldelijk zijn ontslag als voorzitter, dat pas in mei 1968 officieel werd aanvaard, toen H. Borginon hem opvolgde.

28. De Vlaamse Volksbond die Frans en aankondigde, kwam nooit van de grond.

29. Er is voor het eerst sprake van een leescommissie in het verslag van de Algemene Vergadering van het IJzerbedevaartcomité van 12 maart 1960.

5. Andere activiteiten na de tweede wereldoorlog

Een v.z.w. die affiniteiten vertoonde met het IJzerbedevaartcomité, was de „De Schakel”, op 22 maart 1947 gesticht met de bedoeling periodieken uit te geven en meer bepaald de vooroorlogse *De Standaard* te doen herleven. Franssen werd op de stichtingsdag gecoöpteerd. Beide v.z.w.'s erkenden de primauteit van de volksgemeenschap op het behoud van de staatsvorm, beide waren in beginsel niet-partijpolitic gebonden, maar wel katholiek en Vlaams, ze opteerden voor een Europese samenwerking en klaagden de repressie aan. Met de materiële hulp van de Vereniging van Vlaamse Oud-Strijders kon „De Schakel” vanaf 2 april 1947 *Het Nieuwsblad* en vanaf 1 mei 1947 *De Standaard* uitgeven.

Beide bladen gingen in tegen de geestesstrooming van de Gidsgroep, die belgicistisch van strekking was³⁰. In mei 1949 werd „De Schakel” ontbonden ingevolge moeilijkheden met Albert De Smaele, directeur van de N.V. De Standaard³¹.

Een andere vereniging die onder de tweede wereldoorlog in diskrediet was gebracht, was het Algemeen Vlaams Geneesherenverbond (A.V.G.B.), dat om die reden op 2 september 1945 zijn naam wijzigde in Vereniging der Vlaamse Geneesheren van België (V.V.G.B.). Franssen werd in de algemene vergadering van 23 september 1945 tot voorzitter van de V.V.G.B. aangesteld en zou dit blijven tot 1954³². Hij streefde er in die periode naar het medisch corps te herstructureren in een Waals en een Vlaams Verbond, die enkel aan de top verenigd zouden zijn in een overkoepelend bestuur. In het verenigingsblad *Periodiek* pleitte hij voor deze federalisering. Vermelden we nog dat Franssen in 1954 voor een periode van 4 jaar tot voorzitter van de Orde van Geneesheren van de provincie Oost-Vlaanderen werd verkozen, nadat de verkiezing die Dr. L. Elaut tot voorzitter van deze Orde had aangeduid, nietig was verklaard, daar deze laatste geen burgerrechten had³³.

Franssens bezorgdheid om eenheid onder de Vlamingen uitte zich ook op het politieke vlak. Terwijl hij werkzaam was in het Comité voor Recht en Naasteliefde, dat zich met het repressieprobleem bezighield, richtte hij, vóór de ver-

30. De Gidsgroep gaf de *Nieuwe Standaard* uit van 1944 tot 1 april 1947, toen ze zijn naam veranderde in *De Nieuwe Gids*.

31. G. DURNEZ, *Willem Melis, hoofdredacteur van De Standaard* - Bijdragen tot de geschiedenis van een generatie. Een liber amicorum voor Mr. Willem Melis (31 juli 1907-1977), Kemzeke, 1977, p. 169-188.

32. Op 2 september 1945 werd professor J. A. Schockaert tot eerste voorzitter van het V.V.G.B. verkozen, maar hij gaf de dag nadien reeds zijn ontslag ingevolge kritiek vanwege het Algemeen Belgisch Geneesherenverbond (A.B.G.V.). L. ELAUT, *Mijn mémoires. Van Keiberg tot Blandijnberg*, Beveren-Nijmegen, 1981, p. 494.

33. L. ELAUT, *Professor Franssen en de Vlaamse Geneesheren - Getuigenissen sprekend over professor emeritus Frans Franssen*, Gent, 1970, p. 38. L. ELAUT, *In memoriam Prof. J.-F. Franssen* - Periodiek. Maandblad van de vereniging der Vlaamse Geneesheren van België, Antwerpen, aug.-sept. 1975, pp. 219-223.

kiezingen van juni 1949, op 10 mei een memorandum aan de leiders van de Christelijke Volkspartij waarin hij opkwam voor de verruiming van de C.V.P.-lijsten met kandidaten die het epuratie- en repressieprobleem en de Vlaamse kwestie benadrukten. De C.V.P. bereikte na de verkiezingen de absolute meerderheid in de senaat, waarin ten gevolge van de verruiming V. Leemans, J. Custers en E. De Winter zitting hadden. Ook vóór de parlementsverkiezingen van 4 juni 1950 was Fransen bezorgd om de eenheid binnen de C.V.P.³⁴. In diezelfde periode nam Fransen, samen met andere vlaamsgezinden, het initiatief een studiecentrum op te richten om de problemen in verband met het Belgisch en Europees federalisme te bestuderen. Op 10 juni 1950 werd het „Vlaams Comité voor Federalisme” opgericht, dat aanvankelijk echter weinig succes kende, omdat de Katholieke Vlamingen toen nog overwegend unitaristisch dachten. Het duurde nog tot 3 december 1952 eer het „Vlaams Comité voor Federalisme” samen met federalistisch gezinde Walen op een persconferentie een Vlaams-Waals manifest bekend maakte dat de culturele en etnische individualiteit van het Vlaamse en het Waalse volk erkende³⁵. Fransen stichtte in 1950 ook te Gent een afdeling van het „Vlaams Comité voor Federalisme”³⁶.

Fransen bleef nog tot 1956 actief in de Bond voor Grote en Jonge Gezinnen, waarvan hij van 1947 tot 1956 algemeen ondervoorzitter was. Van de afdeling Gent was hij voorzitter van 1948 tot 1965.

Als overtuigd katholiek bleef hij de Derde Orde van Sint-Franciscus trouw, waarvan hij raadslid was van 1956 tot 1963. Door interne tegenstellingen ten gevolge de oorlogsgebeurtenissen dienden de statuten van de Ignatiusvereniging in 1949 gewijzigd te worden: de vereniging werd ingedeeld in vijf Vlaamse gouwen met elk een eigen bestuur. Fransen, die bij de geschillen als bemiddelaar was tussenbeide gekomen, werd op diezelfde vergadering verkozen tot algemeen voorzitter en tot voorzitter van de gouw Oost-Vlaanderen. Hij trad in 1963 als algemeen voorzitter af om vernieuwing toe te laten in het bestuur.

Voor Jan-Frans Fransen, die door zijn trouwe echtgenote wel eens al lachend „Voorzitter van de voorzitters” werd genoemd, waren sociale en Vlaamse beweging onafscheidelijk met elkaar verbonden. Hij liet zich in met de Vlaamse strijd, omdat hij inzag dat de Vlamingen onrecht werd aangedaan. Deze diepe zin voor rechtvaardigheid wortelde in zijn christelijke levensovertuiging, waardoor hij zich in al zijn activiteiten liet leiden.

De „verstrooide professor” heeft heel zijn lange leven gestreefd naar levensverfijning en -verdieping. Tot enkele weken voor zijn dood las hij behalve ge-

34. *Interview met Fransen - De Standaard*, 11 mei 1950, Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven, krantenknipsels.

35. H. TODTS, *Hoop en Wanhoop der Vlaamsgezinden*, Dl. I, Leuven, 1961, pp. 225-229.

36. *Professor Fransen 60 jaar - De Standaard*, vrijdag 9 februari 1951.

schiedenisboeken ook veel krante- en tijdschriftartikels over de vele onderwerpen die zijn belangstelling wekten. Filosofisch geschoold als hij was, knoopte hij die verschillende belangstellingsferen aan elkaar vast en hij plaatste die in een grotere eenheid. Hij streed tegen versnippering in de psychologie en de wetenschappen en zag de verregaande specialisatie in de moderne wereld als een bedreiging voor haar eenheid.

Deze persoonlijkheid met zijn nuchtere en wakkere geest overleed te Gent op 19 juni 1975, 89 jaar oud, „bewust” ... „als laatste belangrijke levensdaad”³⁷. Hij liet acht kinderen en drieëntwintig kleinkinderen na.

St.-Albaansbergstraat 57
1020 Brussel

37. *Fransens laatste aanbevelingen aan zijn kinderen*, juni 1975 ; privé-archief Fransens.